

# Hungarológiai világkongresszus Bécsben

1986 szeptemberének első hetében a szokásosnál is gyakoribb magyar szótól volt hangos az egykori császárváros: itt tartotta üléseit a *II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus*. Talán nem érdektelen ebből az alkalomból dióhéjban áttekintnünk e napjainkban határainkon belül ismét polgárjogot nyert tudományág múltját, jelenét s kilátásait.

*Eckhardt Sándor*, a francia—magyar kapcsolatok kutatója szerint a ritkábban hungarisztikaként, sűrűbb elnevezéssel hungarológia néven emlegetett magyarságtudomány olyan program, amely „a magyarsággal foglalkozó tudományok célkitűzéseit mind magában foglalja és azokat organikusán kiegészíti, összekapcsolja”. Értelmezésében tehát egyaránt része a népünkkel foglalkozó történettudomány minden ágazata, a nyelvészet, az irodalom- és zenetörténet, a jog, a néprajz, az antropológia, a biológia, a szociológia és a társadalomföldrajz. A jeles tudós — ma sem vitatható érvennyel — ide sorolja a bárhol a világban önmagukat magyarként definiáló egyének és közösségek, valamint a környező nemzetekkel való interetnikus érintkezéseink vizsgálatát is. A fenti meghatározást olvasva rögtön szembetűnik, hogy a hungarológia és a *honismeret*, ha nem is szinonimái egymásnak, nagyon közelálló fogalmak. Épp ezért nem túlzás, ha a magyarságtudomány kezdeteit a 18. század állam- és országismereti irodalmában, *Bél Mátyás* és kortársai műveiben jelöljük meg. A következő fejezetet a reformkori romantikus nemzetjellemtan — képviselői *Csaplovics János*, *Guzmics Izidor* és mások — alkotja. A múlt század második felében differenciálódnak nemzeti tudományaink, megvetvén alapjait a későbbi szintéziskísérleteknek. A hungarológia kifejezést az 1910-es, 1920-as években *Gragger Róbert* irodalomtörténész használja először, majd 1930-tól *Bartucz Lajos*, az embertan professzora szorgalmazza rendszerbe foglalását.

*Németh László* 1932-ben indított „egyszemélyes” folyóirata, a Tanú első számának a végén munkatervet közöl a hazai ön- és helyzetismeret hiányait felszámolandó. A tervezet utolsó pontja — a tudománytörténeti előzmények említése nélkül — egy új tudomány megalkotására szólít fel, amely a magyarságra vonatkozó történelmi, földrajzi, néprajzi, nyelvészeti és szociológiai ismeretek szintézisét jelentené. Két év elteltével a Válaszban javasolja egy *Hungarológiai Társaság* életre hívását a következő három céllal: „1. a különböző ismereteket összehangolni, 2. a fiatal kutatókat a nemzeti tájékozódás munkájába beállítani, 3. a magyar közönség öntudatát és magatartását az új tannal átítatni”. A Társaság hét alosztályban végezhetné a munkáját, nevezetesen a magyar nyelvészet, a magyar kultúrrétegek „történelmi geológiája”, a táj kutatás, a fizikai antropológia, az összehasonlító népművészettan, a dunai népek, továbbá az európai eszmék és a magyarság témakörében. A Társaságba való bejutás feltételül az egyes területeken már meglévő tudományos teljesítményt szabja.

Németh László programjának szellemében a „Szegedi Fialatok” vezéregyénisége, *Ortutay Gyula* 1935-ben Magyarságtudomány címmel folyóiratot indított. A nyitó szám meghatározó írásában Németh László még részletesebben kifejti, mit ért hungarológián, s mit vár a tudomány munkásaitól.<sup>3</sup> Az „abszolút” tudományokkal ellentétben *sors-*, illetve *gyakorlati magatartástudomány*ként értelmezi a magyarságtudományt, amely koncentrikus körökből épül fel. A legkülső kör a nembeliségünk lényegét vizsgáló általános

<sup>1</sup>Eckhardt Sándor: Magyarságtudomány = Magyarságtudomány, 1942. jan. 2. p.

<sup>2</sup>Németh László: Egy Hungarológiai Társaság terve = Válasz, 1934. 1. 70. p.

<sup>3</sup>Németh László: A magyarságtudomány feladatai = Magyarságtudomány 1935. 2—13. p.

sorstudomány. Ezen belül helyezkedik el az európai, majd a helyzetünket még közvetlenebbül meghatározó közép-európai sorstudomány öve. A legbelső kör a magyarság megkülönböztető jegyeit kell hogy vizsgálja.

„Ha a magyarságtudomány semmi más nem volna, mint magyar irodalomtörténet, művészettörténet, nyelvészet, embertan, néprajz, szóval a magyarsággal foglalkozó tudományágak egymás mellett, akkor a hungarológia megalkotása nem is tudósok, hanem szabások dolga volna: olólvall kellene kinyirni és tüvel összefércelni (...) A magyarságtudomány tulajdonképp ott kezdődik, ahol az egyes szakok szólás-joga, elszigeteltségük miatt véget ér (...) A közös tényezőt kell belőlük kiemelni, s ép ez a közös tényező a magyarságtudomány” — vallja. Nemzeti sajátosságaink a szomszéd népeikkel való egybevetés útján deríthetők ki, tehát a hungarológia *összehasonlító tudomány*, amely öt nagy fejezetre osztható: a magyar kultúra genezise; mi a magyar? („határhátrák” — más kultúrákkal való kölcsönhatás); magyar megvalósulás (történelmi aspektus); a jelen leírása (a magyar szellem állapota, társadalomszerkezet, gazdaság, vidékek); végül a leszűrhető következtetések, a jövőkép.

Németh László és az általa képviselt eszmék kivételes visszhangot keltettek a kor szellemi és tudományos életében. 1939-ben alakult meg az *Egyetemi Magyarságtudományi Intézet* a fővárosban, amely saját kutatógárdája — nyelvészek, néprajzokosok, történészek — mellett a Pázmány Péter Tudományegyetem számos tagintézetét egyesítette. Kutatóköre így kiterjedt a néprajz, a néprajz, a nyelvészet, a művelődés- és településtörténet, az embertan, az őstörténet, a lélektan, a magyarországi nemzetiségek és a világmagysárg vizsgálatára. Előadás- és kiadványsorozataik — Magyarságismeret; Új Magyar Népköltési Gyűjtemény; Tanya, falu, mezőváros; Magyarország földrajzi nevei; Magyar nyelvújrási tanulmányok — mellett gazdagodott terjedelemben és tartalommal újraindították Ortutay folyóiratát, a Magyarságtudományt. A rég várt új magyar tájszótár és nyelvtan megalkotása érdekében összehangolták az országban folyó néprajzkutatókat és *Gunda Béla* vezetésével megkezdődtek a Magyar Néprajzi Atlasz előmunkálatai is.<sup>4</sup> Pályázatot hirdettek a hazatelepített bukovinai székelység néprajzi, szociológiai, nyelvészeti és antropológiai kutatására.

A magyarság- és nemzetiségstudományi munkálatok összehangolását célozta 1941 szeptemberétől egy másik nagy intézmény, a *Teleki Pál Tudományos Intézet* (későbbi nevén a Keleteurópai Intézet). Három alkotórésze — az Allamtudományi Intézet (magába olvasztva a Magyar Szociográfiai Intézetet és a Táj- és Népukatató Központot is), az Erdélyi Tudományos Intézet, valamint a Magyar Történettudományi Intézet — nyolcvécs fennállása során páratlanul gazdag anyagot halmozott fel. *A Hóman Bálint*, majd *Dabasi-Schueg Loránd*, utóbb *Bibó István* vezette tudományos műhely feladata a működési szabályzat szerint „a magyarság, s a vele együtt élő és szomszédos népek életének-történetének, állami és társadalmi berendezkedésének, gazdasági és művelődési állapotának a tanulmányozása és ismertetése” volt.<sup>5</sup>

A harmadik jelentős, hungarológiai érdekeltégű koordinációs központ Pécsen működött 1936—1948 között *Magyar Kisebbségi Intézet* néven. A nemzetközi jogi tanszék mellett létrehozott kutatóhely *Falu-helyi Ferenc*, majd *Flachbart Ernő* professzorok irányításával az európai nemzetiségelméleti kérdésekkel együtt vizsgálta a hazai kisebbségek és a határon túli magyarság helyzetét jogi, statisztikai, közgazdasági, történelmi, szociális, földrajzi, kulturális és egyéb szempontokból. Tudományos hozadéka a bibliográfiai munka, az oktatás, a kiadványok — könyvsorozat és a Kisebbségi Körrel c. periodikum — terén napjainkig sem kellőképp feltért. További nemzetiségstudományi bázisokat létesítettek a szegedi és debreceni tudományegyetemen.<sup>6</sup>

A felszabadulás után néhány évet még működő intézményeket 1949-ig fokozatosan felszámolták. Az ismert világpolitikai s hazai események következtében a komparatiztika, a lélektan, a szociológia, Bartók zenéje és még sok egyéb mellett az ön- és helyzetismeret számos tudománya, módszere és képviselője — így maga a hungarológia is — a nemkívánatos kategóriába került. Bár az 1960-as években az Akadémia falai között már szorgalmazták a kor szintjén való újrászervezését, csak 1977-ben alakulhatott meg a határainkon túl addig is folyamatosan dolgozó magyarságkutatók és -oktatók világszervezete, a *Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság*. Évtizedes fennállása eredménynek mondható annak ellenére, hogy tevékenységi köre csupán néhány, ún. „lágy” társadalomtudományra — nyelvészet, irodalom- és zenetörténet, néprajz — terjed ki nemzeti tudományaink közül. A napjainkban mintegy ezer hazai és külföldi tagot számláló társaság ténykedése a kiadványai (Hungarológiai Értesítő, Hungarian Studies, a tudományág oktató- és kutatóhelyeinek katasztere, tanulmánykötetek stb.) mellett az ötévenkénti kongresszusokban csúcsosodik ki. A tanácskozások fő témáiul olyan átfogó, tudományközi tárgyköröket keresnek, amelyek megvitatása során a különböző részterületek művelői egyaránt szóhoz juthatnak. Az 1981-ben a Magyar Tudományos Akadémián rendezett *I. kongresszus* a hungarológia egyetemi oktatásának lehetősége és meglévő modelljeit, valamint a magyar vers problémáit vette számba.

<sup>4</sup>Maksay Ferenc: Titkári beszámoló a Magyarságtudományi Intézetben folyó munkáról = Magyarságtudomány 1942. jan. 155—156. p.

<sup>5</sup>A VKM 8646/1941. M. E. sz. rendelete = Budapesti Közlöny, 1941. 278. 2. p.

<sup>6</sup>A tudományág történetéről ld. bővebben Kósa László: A magyarságtudomány változásai és változatai = Alföld, 1986. 10. 49—60. p. és Für Lajos: A nemzetiség- (magyarság-) tudomány múltja = Műhely 1983. 3. 18—31. p. c. összefoglalóat.

<sup>7</sup>Székely András Bertalan: A nemzeti önismeret szolgálatában. Tünődések egy kongresszus kapcsán. = Napjaink, 1986. 12. 5—7. old.

<sup>8</sup>Új feladatok az Olvasó néprajz munkabizottság olvasótábori munkacsoportjában. Előterjesztő: Zimonyi Zoltán. Bp., 1986. szept. 10. Kézirat. 3. p. Magyarságtudató Csoport Archivuma.

*Másodízben* — a korábban tervezett helyszín: Újvidék visszalépése után — az osztrák főváros adott otthont a magyarságtudomány szakemberei találkozájának. A 23 országból érkezett mintegy 350 résztvevő 180 előadást hallgathatott meg egy jól megválasztott központi gondolat jegyében. A meghirdetett fő téma a magyar nyelv, irodalom, történelem és néprajz a Duna-völgyi népek kultúrájával kölcsönhatásban, különös tekintettel a 18—19. század és a 19—20. század fordulójára. A plenáris ülések mellett *hét szekcióban* zajlott a rendezvény. Az első a térség népei kultúrájának pluralitására, különös tekintettel Budapest és Bécs szerepére, a második a nemzeti kérdés irodalmi-irodalomtudományi vonatkozásaira összpontosított. Két néprajzi jellegű szekció alakult, nevezetesen a paraszti polgárosodás, a népi kultúra fellendülése és hanyatlása, valamint a népművészetnek a nemzeti kultúra forrásaként betöltött szerepének a tárgykörében. További csoportokat szenteltek a két századforduló irodalmi-művészeti irányzatainak és a művelődéstörténet regionális értékű problémái számára. Önálló szekció foglalkozott a nyelvtudományok jelentőségével a nemzeti kultúrák fejlődésében.

A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus csak részben tett eleget vállalt feladatának. Hiányérzeteimet másutt részletesen kifejtettem,<sup>7</sup> e hasábkon legfőképpen arra utalnék, amit *Berend T. Iván* zárszavában is szóvá tett: az előadások csupán csekély mértékben feleltek meg a komplex közelítés, az interdiszciplinaritás követelményének. Örömteli esemény, hogy találkozhattunk a határainkon túli (sajnos többnyire csak nyugati) kollégákkal, de egyre nyilvánvalóbbá vált a Társaság *leszűkített hungarológia-értelmezésének* a tarthatatlansága. 1985 októberében — három és fél évtizedes megszakítottság után — újjáalakult a tudományág hazai műhelye, a *Magyarságkutató Csoport*, éspedig a hagyományosan filológiai ágazatok mellett a történettudomány s a „kemény” társadalomtudományok (történelem, szociológia, politológia, demográfia, társadalomföldrajz, közgazdaságtan) megfelelő súlyával. A két intézmény munkájának összehangolása a közeljövő sürgető feladata. Nem kevésbé fontos a *hungarológiai kutatások és a néprajzmozgalom találkozási pontjainak a feltárása*. A honismereti és az Olvasó néprajz mozgalom különböző fórumai évek óta nyitottak a nemzeti ön- és helyzetismeret gondjainak megvitatására. Tudatosítják, hogy a kisközösségek „magatartását a tudományos műhelyek eredményeivel kell átitatni, a tudományt egzisztenciális ügyünké kell tenni. Másfelől és óvatosan, egy jó mozgalomtól a tudomány laikus indítóerőt is kaphat, az együttműködés segítheti a tudományt, hogy ne idegenedjen el a közösség sorskérdéseitől.”<sup>8</sup> Törekednünk kell tehát e társadalmi bázis mielőbbi megerősítésére, a szervezett együttműködés konkrét formáinak a kidolgozására.

**Országos Gyűjtőtálkozó, 1987.** A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság, valamint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Néprajzi Választmánya, összefogva más érdekelt tudományos és közművelődési intézményekkel — a Hazafias Néprajz Országos Tanácsának immár hagyományos támogatásával — Veszprém város és Veszprém megye vendégeként 1987. június 21—24. között, Veszprémben rendezi meg az ÖNKÉNTES NÉPRAJZI ÉS NYELVJÁRÁSI GYŰJTŐK XIII. ORSZÁGOS TALÁLKOZÓJÁT.

A résztvevők kiküldetési ügyeinek egyeztetését ez alkalommal is a Hazafias Néprajz Megyei Bizottságai intézik. (Szerk.)